

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
TOSHKENT DAVLAT O'ZBEK TILI VA ADABIYOTI UNIVERSITETI

"TASDIQLAYMAN"

Rektor _____ Sh.Sirojiddinov

201 8 - yil "25" 08

"KELISHILDI"

Oliy va o'rtta maxsus ta'lism vazirligi

201 8 - yil

Ro'yxatga olindi

201 8 - yil

O'ZBEK MIFOLOGIYASI

FAN DASTURI

Bilim sohasi: 100000 – Gumanitar soha

Ta'lim sohasi: 120000 – Gumanitar fanlar

Mutaxassislik: 5120100-Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili)

Toshkent – 2018

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lif vazirligining 2018-yil
“25” 08 dagi “744”-sonli buyrug'ining 6-ilovasi bilan fan dasturi
ro'yxati tasdiqlangan.

Fan dasturi Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi yo'naliishlari bo'yicha
O'quv-uslubiy birlashmalar faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi Kengashining 2018-yil
“18” 08 dagi 4 - sonli bayonnomasi bilan ma'qullangan.

Fan dasturi Alisher Navoiy nomidagi o'zbek tili va adabiyoti universitetida
ishlab chiqildi.

Tuzuvchilar:

Sh.Turdimov -ToshDO'TAU, “Folklorshunoslik va dialektologiya”
kafedrasi o'qituvchisi, filologiya fanlari doktori

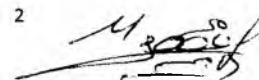
N.Jo'raqo'ziyev -ToshDO'TAU, “Folklorshunoslik va dialektologiya”
kafedrasi o'qituvchisi

Taqrizchilar:

M.Jo'rayeva - O'zR FA O'zbek tili, adabiyot va folklori instituti
katta ilmiy xodimi filologiya fanlari nomzodi,
akademik.

A.Tilavov -ToshDO'TAU, O'zbek adabiyoti tarixi va
matnshunoslik kafedrasi dots., filologiya fanlari
nomzodi

Fan dasturi Alisher Navoiy nomidagi o'zbek tili va adabiyoti universiteti
Kengashida ko'rib chiqilgan va tavsiya qilingan (2018-yil “05” 07 dagi
13 - sonli bayonnomasi).

2

I. O'quv fanining dolzarbliji va oliy kasbiy ta'limdagi o'rni

Ushbu dastur Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili) bakalavriyat
yo'naliishing 3-kurs talabalari uchun mo'ljallangan. Mazkur fan asoslarini
o'zlashtirish “Xalqning boy intellektual merosi va umumbashariy qadriyatlar
asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O'zbekiston
taraqqiyotining muhim sharti” ekanligi bilan belgilanadi.

II. O'quv fanining maqsadi va vazifasi

Fanni o'qitishning maqsadi – xalqning tafakkur tarzi ibtidosida ramz va
timsollar tili bilan aytilgan mifologik dunyoqarashlar, bilimlar barcha urf-odat va
marosimlar, san'at turlari, folklor va adabiyotning paydo bo'lishida, rivojlanishida
zamin vazifasini o'tadi. Mifologik tafakkurning badiiy estetik tafakkurga o'tish
jarayonlari o'ziga xos ravishda kechdi. O'zbek mifologiyasi fani ushbu jarayonlarni
o'rganish asosida xalq badiiy tafakkuri rivoji bosqichlarini o'rganadi va
tushuntiradi. Xalqimizning dunyo tamaddunidagi o'rni uning boy mifologik
tizimi, obrazlari, syujet tiplari, etakchi motivlarini ko'rsatish orqali namoyon etadi.
Bugungi folklor janrlari genezisi va badiiyatida miflarning o'rni va xizmatini
aniqlaydi. Zamonaliv san'at va adabiyotda mifologik syujet va obrazlarning yangi
talqinlari paydo bo'lishiga xizmat qiladi. Fanni o'qitishning vazifalari:

1. O'zbekiston respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimovning “Alisher
Navoiy nomidagi o'zbek tili va adabiyoti” universitetini tashkil etish haqidagi
farmonida belgilangan vazifalar asosida “O'zbek mifologiyasi” fanining
manbaalarini jamlash, ilmiy tadqiq etish va magistrantlarga etkazish;
2. O'zbek mifologiyasini uning obrazlar tizimi yaxlit holda ko'rsatish;
3. O'zbek folklori ibtidosida turgan mifologik tasavvur va obrazlarning, syujet
tiplari va motivlar haqida magistrantga ilmiy bilimlarni berish;
4. Miflarning folklor janrlari tarkibida o'ziga xos namoyon bo'lish yo'llarini
ko'rsatish;
5. Mifologik bilimlar va badiiy kodlarning ramziy timsoliy ma'nolarini
magistrantlar ongiga singdirish mifologik tafakkurning obrazli bilim
ekanligini etkazish;
6. Xalq dostonlari, ertaklari va qo'shiqlarida mifologik syujet, obraz va
unsurlarning badiiy estetik sathda namoyon bo'lish yo'llarini ko'rsatish;
7. O'zbek miflarning nafaqat xalq og'zaki ijodi, umuman, o'zbek milliy san'ati
taraqqiyotidagi ahamiyatini ko'rsatish;

8. O'zbek mifologiyasining jahon xalqlari mifologik tizimda o'ziga xos ravishda o'rın egallashini illmiy asosda ko'rsatish va ularning insoniyat madaniy merosida tutgan o'rni haqida ma'lumot berish.

"O'zbek mifologiyasi" fani bo'yicha talabalar:

- o'zbek mifologiyasini tadqiq etishdagi etakchi tamoyillar va usullar haqida atroflicha *bilim hosil qiladilar*;
- o'zbek mifologiyasi materiallarini turli nazariy qarash va metodlarga suyangan holda qiyosiy tadqiq etish va ularni baholash *ko'nikmalariga ega bo'lishadi*;
- bugungi kun folklorshunosligining taraqqiyotidagi mifologik qarashlar, o'zbek xalq og'zaki ijodi janrlarida uchrovchi mifik obrazlar va ularning xususiyatlari, ularning yaratilishidagi xalq ijodkorlarining badiiy mahorati *haqida malakaga ega bo'ladi*.

III. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari)

1-mavzu: Mif va mifologik tasavvurlar haqida nazariy qarashlar.

Miflar tasnifi

Mif atamasining ma'nolari ochiladi. Mif bilan bog'liq nazariy qarashlar o'rganiladi. Mif tushunchasi izohlanib, uning xalq og'zaki ijodi asarlari tarkibiga badiiy estetik holatda o'tish jarayoni aytildi. Mifologik tafakkurning badiiy estetik tafakkurga o'tish bosqichlari folklor janrlari misolida ochib beriladi.

Miflar tasnifi beriladi: samoviy miflar, ibrido va intiho va boshqa tasniflar qiyosan o'rganiladi, o'zbek xalqining bu xil miflari tahlil etiladi

2-mavzu: Animizm, totimizm, fetishizm

Animizm, totimizm, fetishizm tushunchalari folklor materiallari asosida tahlil etiladi. Xalq marosimlari va folklorida bu xil tasavvurlarning ko'rinishlari o'rgamiladi. Animizm asosida turuvchi shaman folklori va mifologiyasi masalalari yoritiladi.

3-mavzu: Mif va marosim folklori: mavsumiy marosimlar, oilaviy marosimlar folklorida miflar

Xalqimizning mavsumiy marosimlari, navro'z va fasllar almashinuvi bilan bog'liq boshqa marosimlar folklori ularning mifologik tasavvur va tushunchalar bilan bog'liq jihatlari o'rganiladi. Marosim lirikasi matnlari tahlil etiladi.

4-mavzu: Mifologik tafakkurdan badiiy estetik tafakkurga o'tish jarayoni

Mifologik tafakkurning badiiy estetik tafakkurga o'tish jarayoni bevosita misollar orqali tahlil qilinadi. Epos, ertak, xalq lirkasida miflarning badiiy estetik sathda namoyon bo'lish holatlari, tadrijiy rivojlanish bosqichlari o'rganiladi.

5-mavzu: Mif va afsona

Mifologik afsonalar asosida dars olib boriladi. Afsonalar mag'zidagi miflarning badiiy sathdagи holati o'rganiladi. Osmon yoritgichlari, tog', daraxt, suv, olov va hayvonlar bilan bog'liq afsona va rivoyatlar misolida mavzu tahlil etiladi.

Mif va epos munosabati yoritilib, o'zbek xalq mifologik tasavvurlar tizimi tiklanadi. "Alpomish", "Go'ro'g'li" turkum dostonlari syujeti, obrazlar tizimida mifologik tasavvurlarning o'rni yoritiladi. Mifologik qahramonlarni epik qahramonga evrilib bosqichlari ko'rsatiladi.

6-mavzu: Mif va epos

Mif va epos munosabati yoritilib, o'zbek xalq mifologik tasavvurlar tizimi tiklanadi. "Alpomish", "Go'ro'g'li" turkum dostonlari syujeti, obrazlar tizimida mifologik tasavvurlarning o'rni yoritiladi. Mifologik qahramonlarni epik qahramonga evrilib bosqichlari ko'rsatiladi.

7-mavzu: Mif va qo'shiq

Xalq qo'shiqlari obrazlar tizimida mifologik dunyoqarash izlari yoritilib, mif va qo'shiq masalasi ochiladi. Qo'shiqlardagi ramziy obrazlarning mifologik tasavvurlarga bog'liq jihatlari o'rganiladi.

8-mavzu: Maqol va topishmoqlardagi mifologik dunyoqarash

Maqol va topishmoqlardagi mifologik dunyoqarash ko'rsatiladi. Topishmoqlar tarkibida yashirin kelgan narsa va predmetlarning obrazlari bevosita mifologik tasavvurlarga bog'lanish yo'llari yoritiladi.

9-mavzu: Mifologik obrazlar

Hizr, chilton, dev, pari, ajdar, ilon, alvasti, yalmog'iz, doroko'z, ozitqi, humo, semurg', asqartog' va boshqa mifologik obrazlar xususida batatsil ma'lumotlar beriladi.

10-mavzu: Mif va tomosha san'ati

Xalq tomosha san'ati namunalarida mavsumiy marosim va marosim miflarining o'rni yoritiladi, badiiy estetik vazifalari tahlil etiladi.

11-mavzu: Mif, din va adabiyot

Diniy dunyoqarashning folklor namunalari tarkibiga kirishi va mifologik dunyoqarash bilan bog'liq masalalari o'rganiladi. Mifologik dunyoqarash hamisha adabiyot va san'atning ibtidosida turishi, yangi adabiyot izlanishlari bevosita mifologik dunyoqarash mahsuli bo'lmissiz folklor namunalari asosida rivojlanishi va boshqa masalalar yoritiladi.

12-mavzu: Mif va ertak

Mif va ertak materiallari tahliliga ko'ra ertaklarning mifologik qatlam bilan bog'liq ma'nio'ni ochiladi. Ertak qahramonlari, syujet va motivlari talqinida mifologik tasavvurlarning o'rni yoritiladi.

IV. Amaliy mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Amaliy mashg'ulotlardan magistrantlarning folklor asarlarni o'qish, tahlil qilish bo'yicha ko'nikmalar hosil qilishi va erishilgan natijalarni kelgusi faoliyatlarida qo'llay bilishi nazarda tutiladi. Shuningdek, amaliy mashg'ulotlarni tashkil etishda, asosan, birlamchi nazariy manbalar bo'yicha savol-javoblar uyushtiriladi. Savol-javoblar jarayonida mavzularning umumiy xususiyatlari haqida xulosa qilinadi.

Amaliy mashg'ulotlarni o'tkazish bo'yicha tavsiya etiladigan taxminiy mavzular:

1. Tavsiya qilingan qo'shiq, ertak, doston, maqollar misolida xalq og'zaki ijodining o'ziga xos belgilarini aniqlash.
2. Xalq maqollarining tematik, alfavit tasnifini o'rganish. Maqollarning mataldan farqini aniqlash.
3. Zamонавиқ qо'шиqlар bilan Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asaridagi qo'shiqlarning o'xhash va farqlarini izohlash.
4. "Uch og'a-ini botirlar" ertagidagi uchlik qo'shaloqlashtirishlarni ajratish, ularning asar mazmunidagi mohiyatini sharhlash.
5. "Alpomish" dostonidagi mifologik tafakkur ildizlarini ajratish, sharhlash.

6. "Alpomish" dostonidagi obrazlar tizimining voqeа rivojidagi o'rmini belgilash.

7. "Ravshan" dostoni – Go'ro'g'li dostonlari turkumidagi nasliy namuna.

8. "Oysuluv" dostoni obrazlar tizimi.

9. Xalq baxshilari hayoti va ijodidagi mahorat sirlarini tahlil qilish.

10. Miflik ot obrazining dostonlardagi badiiy talqini

Izoh: Amaliy mashg'ulotlarni tashkil etish bo'yicha kafedra professor-o'qituvchilari tomonidan ko'rsatma va tavsiyalar ishlab chiqiladi. Magistrantlar ma'ruza mashg'ulotlarida olgan bilim va ko'nikmalarini amaliy mashg'ulotlarda mustahkamlaydilar. Bunga jamaa bo'lib folklor janrlari haqida bahs-munozaralar uyushtirish va mustaqil ishlash yo'li bilan erishiladi. Mustaqil ishlashda darslik, o'quv qo'llanma, uslubiy qo'llanma, tarqatma va ko'rgazmali ashylolarning, shuningdek, folklor ekspeditsiyalari jarayonida to'plangan materiallarning ahamiyati kattadir.

Mazkur ro'yxatdagi mavzulardan amaliy mashg'ulotlar uchun ajratilgan soatlar hajmiga mos holda tanlab foydalanish tavsiya etiladi.

V. Seminar mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Seminar mashg'ulotlari fanning asosiy masalalariga aloqador bo'lib, unda magistrantning mustaqil fikrashi, xalq og'zaki ijodida ifodalangan hayot haqiqati va badiiy to'qima munosabatini tahlil qilishi talab etiladi hamda mavzular bo'yicha badiiy, ilmiy adabiyotlar mohiyatini to'g'ri tushunib mavzu yuzasidan fikr bildirishi baholanadi. Asosiy e'tibor xalq og'zaki ijodi asarlaridagi g'oyaviy yo'nalish zaminida magistrantning xalq qadriyatlari ruhida tarbiyalanishiga qaratiladi.

Seminar mashg'ulotlarning taxminiy tavsiya etiladigan mavzular:

1. Xalq og'zaki ijodining o'ziga xos belgilari.
2. Xalq og'zaki ijodining janrlari. Janrlararo munosabatlar.
3. Mif, afsona, rivoyatlar.
4. Maqol va matallar, topishmoqlar.
5. Askiya, lof, xalq dramasi.
6. Xalq qo'shiqlari.
7. Xalq ertaklari.
8. Xalq dostonlari.
9. "Alpomish" dostonida obrazlar. Doston tahlili.
10. Yozma adabiyot va turkiy mifologiya.

Izoh: Seminar mashg'ulotlari magistrantlarni xalq og'zaki ijodiga oid ma'lumotlar bilan mustaqil tanishishga, ularni tahlil va talqin etishga yo'naltiradi.

Magistrantlar egallagan bilimlarini darslarda munozara yoki ma’ruza shaklida himoya qiladi.

Mazkur ro’yxatdagi mavzulardan seminar mashg’ulotlari uchun ajratilgan soatlар hajmiga mos holda tanlab foydalanish tavsiya etiladi.

VI. Mustaqil ta’lim va mustaqil ishlar

“O’zbek mifologiyasi” fanini o’rganuvchi magistrantlar auditoriyada olgan nazariy bilimlarini mustahkamlash va amaliy masalalarni echishda ko’nikma hosil qilish uchun mustaqil ta’lim tizimiga asoslanib, kafedra o’qituvchilarini rahbarligida, mustaqil ish bajaradilar. Bunda ular qo’shimcha adabiyotlarni o’rganib hamda folklor ekspeditsiyasi materiallaridan foydalanib referatlar va ilmiy dokladlar tayyorlaydilar, amaliy va seminar mashg’ulotlari mavzusiga doir uy vazifalarini bajaradilar, ko’rgazmali qurollar va slaydlar tayyorlaydilar.

Magistrant mustaqil ishni tayyorlashda fanning xususiyatlarini hisobga olgan holda, quyidagi shakklardan foydalanish tavsiya etiladi:

- amaliy mashg’ulotlarga tayyorgarlik;
- seminar mashg’ulotlariga tayyorgarlik;
- darslik va o‘quv qo’llanmalar bo‘yicha fan boblari va mavzularini o’rganish;
- tarqatma materiallar bo‘yicha ma’ruza qismini o’zlashtirish;
- maxsus adabiyotlar bo‘yicha fan bo‘limlari yoki mavzulari ustida ishlash;
- magistrantning o‘quv, ilmiy-tadqiqot ishlarini bajarish bilan bog‘liq bo‘lgan fan bo‘limlari va mavzularni chuqur o’rganish;
- faol va muammoli o‘qitish uslubidan foydalaniladigan o‘quv mashg’ulotlari;
- masofaviy ta’lim.

O’zbek mifologiyasi bo‘yicha mustaqil ishda qo‘yidagi topshiriqlarni bajarish tavsiya etiladi:

1. Folklor va badiiy adabiyot munosabatlari. Folklorizm tushunchasi.
2. Individual ijodkorning xalq og‘zaki ijodidan foydalanish mahorati.
3. Mustaqillik sharofatida xalq og‘zaki ijodining davlat maqomiga erishushi.
4. Akademik litseylarda xalq og‘zaki ijodi fanining o‘qitilishidagi o‘ziga xos tamoyillar.
5. Xalq og‘zaki ijodida matn an’anasi. Epik janrlarda adabiy badiiy qoliplar va an’anaviy tasvir vositalari.
6. Xalq og‘zaki ijodidagi an’anaviy obrazlar.

7. Bolalar folklori materiallari asosida mazkur folklor namunalarining o‘ziga xos belgilarni aniqlash.

8. Xalq ertaklarini o‘rgangan folklorshunos olimlar faoliyati.
9. Mahmud Koshg’ariyning “Devonu lug‘otit turk” asaridagi folklor materiallari.
10. Hodи Zarif hayoti va ijodiy faoliyati.
11. Xalq og‘zaki ijodi xalq qadriyatlarining tarkibiy qismi sifatida.
12. Jangovar ot obrazining tarixiy asoslari va badiiy talqini.
13. “Dada Qo‘rkut kitobi” va “Alpomish” dostonining qiyosiy tahlili.
14. Xalq qo’shiqlaridagi timsollar.
15. Ertaklarda qo’shaloqlashtirish usuli.
16. Paralelizm – o’zbek xalq qo’shiqlarining tarkibiy qismi sifatida.
17. “Kuntug’mish” dostonida psixologik holatning ifoda etilishi.
18. Alisher Navoiy ijodida folklor an’analari.
19. O’zbek folklorshunosligining tadrijiy taraqqiyoti.
20. To‘ra Mirzayevning o’zbek folklorshunosligiga qo’shgan hissasi.

Izoh: Ishchi dasturni shakllantirish jarayonida mustaqil ta’lim soatlari hajmiga mos holda mavzularni tanlab belgilash tavsiya etiladi.

VII. Asosiy va qo’shimcha o‘quv adabiyotlar hamda axborot manbaalari

Asosiy adabiyotlar

1. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – engilmas kuch. -Toshkent: “Ma’naviyat”, 2010.
2. Jo‘rayev M. Folklorshunoslik asoslari. –Toshkent: “Fan”, 2009.
3. Jo‘rayev M. Folklorshunoslikka kirish. O‘quv qo’llanma. – Toshkent: TDML, 2008.
4. Safarov O. O’zbek xalq og‘zaki ijodi. –Toshkent: “Musiqa” nashriyoti, 2010.
5. Madayev O. O’zbek xalq og‘zaki ijodi. –Toshkent: “Mumtoz so‘z”, 2010
6. Mirzayev T. va boshqalar. O’zbek xalq og‘zaki ijodi xrestomatiyasi. –Toshkent: “Aloqachi”, 2008.

Qo’shimcha adabiyotlar

1. Sh. Mirziyoyev. Erkin va farovon demokratik O’zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. T.: O’zbekiston, 2016.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “O’zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” to‘g‘risidagi Farmoni (Xalq so‘zi 2017-yil, 8-fevral).

3. Sh. Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va oljanob xalqimiz bilan birga quramiz. -Toshkent: O'zbekiston, 2017
4. Sh. Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. T.: O'zbekiston, 2017.
5. XX asr ўзбек фольклоршунослиги. Антология. –Тошкент: Миллый энциклопедия нашриёти, 2017.
6. Алимов С., Собитова Т. Халқ оғзаки ижодидан ўқув кўлланма. 1-кисм. – Тошкент: Университет нашриёти, 2007.
7. Мирзаев Т. Эпос и сказатель. – Ташкент: Фан. – 410 с.
8. Turdimov Sh. Etnos va epos. – Toshkent: O'zbekiston, 2012.
9. Turdimov Sh. Hikmatlar xazinasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2016.
9. Ergashev A. Qashqadaryo-Surxondaryo dostonchiligi. –Toshkent: "Fan", 2008.
10. Eshonqulov J. Epik tafakkur tadriji. -Toshkent, Fan, 2006.
11. O'zbek folklorshunosligi masalalari. 3-kitob. -Toshkent: Fan, 2010.
12. O'zbek xalq og'zaki ijodi yodgorliklari. 100 jildlik. Toshkent: G'afur G'ulom, 2015, 2016.

Internet saytlari

1. www.lectures.ndpi.uz
2. www.folklore.ru.
3. www.folksentr.ru
4. www.folklore.tomsk.ru
5. www.ruthenia.ru